Contra l'arquitectura efímera: quan només el fracàs paga

XEMA GATNAU

Es parla sovint d'arquitectura efímera com si la temporalitat fos, per si mateixa, una virtut estètica o conceptual. Però, en general, l'arquitectura efímera em sembla una activitat profundament qüestionable. No necessàriament l'objecte concret, ni sempre el resultat formal, sinó el mateix acte de projectar, construir, desmuntar, transportar i rebutjar arquitectura concebuda per durar poc.

És evident que, a escala planetària o universal, tota arquitectura és efímera. També les catedrals, els temples, els palaus i les ciutats acaben sent ruïna, estrat o pols. Però precisament per això la qüestió no és si alguna cosa durarà eternament, sinó si ha estat concebuda amb una voluntat raonable de permanència. En arquitectura, com menys efímera sigui una obra, millor.

Un edifici hauria d'aspirar a durar dos-cents, cinc-cents o fins i tot mil anys. I si ha de durar poc, aleshores ho hauria de fer per una raó materialment impecable: perquè està fet amb materials extremadament sostenibles, biodegradables, reutilitzables o d'impacte mínim o negatiu, pel fet de ser un embornal de carboni. La fusta, certes fibres naturals o sistemes realment reversibles poden justificar algunes solucions temporals. Però quan l'arquitectura efímera utilitza estructures complexes, components industrials, transport pesant, muntatge especialitzat i posterior desmuntatge, la seva suposada lleugeresa es converteix en una forma refinada de malbaratament.

Hi pot haver excepcions. Una arquitectura efímera pot tenir sentit si reutilitza materials ja existents, si després les seves peces serveixen per a altres usos, si evita construir alguna cosa pitjor o si el seu valor simbòlic, ritual, polític o artístic justifica plenament la seva curta durada. Però aquestes excepcions no haurien d'amagar la regla general: construir per destruir és gairebé sempre una forma d'insostenibilitat.

Dit d'una manera més categòrica: una arquitectura efímera només hauria d'existir si compleix una de dues condicions: o és materialment gairebé innocent - reutilitzable, biodegradable, reversible o fins i tot embornal de carboni - o és simbòlicament tan potent que mereixeria no ser efímera. Tot allò que no compleixi cap d'aquestes dues condicions pertany més al malbaratament que a l'art, més al consum de formes que a la construcció responsable del món.

I encara més: l'arquitectura efímera només es justifica si fracassa com a efímera. Només si la seva pròpia efimeritat queda derrotada per la força de l'obra, només si allò que havia de desaparèixer demostra que mereixia romandre, quan el reconeixement de la posteritat supera l'acte de l'esdeveniment, aleshores l'excepció comença a estar justificada. L'arquitectura efímera valuosa és aquella que, en certa manera, desobeeix el seu destí. Si neix per desaparèixer i desapareix sense deixar cap necessitat de permanència, probablement no calia que existís.

I el llistó simbòlic hauria de ser altíssim. Qualsevol art efímer, qualsevol arquitectura condemnada a durar poc, hauria de pretendre ser, com a mínim, alguna cosa de l'ordre de la Torre Eiffel o del Pavelló de Mies van der Rohe a Barcelona: una obra que neix vinculada a una ocasió concreta, però la potència formal, simbòlica o històrica de la qual és tan gran que acaba exigint permanència. Fins i tot en el cas del Pavelló de Mies, la lliçó hauria de ser encara més exigent: no n'hi ha prou que alguna cosa mereixi ser reconstruïda després; allò veritablement desitjable seria que hagués estat concebuda per no haver de desaparèixer mai. Si una arquitectura efímera no aspira a aquesta intensitat, si no pretén ser tan necessària que el temps la contradigui, aleshores probablement seria millor que no existís.

L'èxit absolut com a fracàs de l'efimeritat

Aquí apareix la paradoxa decisiva: l'arquitectura efímera només es pot justificar quan fracassa de manera absoluta com a arquitectura efímera. No quan simplement resulta interessant, enginyosa, bella o celebrada durant uns dies, sinó quan assoleix un grau d'èxit tan alt que la seva desaparició comença a semblar un error. El seu èxit veritable consisteix a tornar-se incompatible amb el seu propi destí temporal. Una arquitectura efímera només val la pena quan és tan extraordinària que deixa de poder ser acceptada com a efímera.

Per això el llistó ha de ser gairebé inassolible. No es tracta de demanar a cada pavelló, instal·lació o estructura temporal que sigui merament correcta, sostenible o suggeridora. Es tracta d'exigir-li que aspiri a una intensitat extrema: que, com la Torre Eiffel, converteixi la seva provisionalitat en una anomalia històrica; que faci evident que el món perdria alguna cosa si desaparegués. Si no pot aspirar a aquest fracàs absolut de la seva efimeritat, si no pot convertir-se en un superèxit contra el seu propi destí de desaparició, aleshores gairebé sempre és millor que no existeixi.

La conseqüència és dura, però necessària: com més alt s'exigeix a l'arquitectura efímera, més es redueix la seva legitimitat. Només unes poques obres poden justificar la despesa, el muntatge, el desmuntatge, el transport, l'energia i la matèria invertida en alguna cosa pensada per durar poc. Precisament perquè l'excepció ha de ser tan extrema, la regla general hauria de ser l'abstenció. Davant del dubte, no construir. Davant de la mera ocurrència, no construir. Davant de la simple espectacularitat temporal, no construir. L'arquitectura efímera només se salva quan es torna massa important per continuar sent efímera.

L'arquitectura veritablement responsable no hauria de celebrar la seva desaparició, sinó la seva permanència. No perquè tot hagi de ser monumental, pesant o etern, sinó perquè el món no necessita més gestos materials destinats a esgotar-se en una temporada, una fira, una exposició o una fotografia. No necessita produir novetat, consumir-la, fotografiar-la, viralitzar-la, publicitar-la, globalitzar-la i substituir-la. Necessita obres capaces d'envellir, adaptar-se, reparar-se i continuar servint.

En aquest sentit, en la construcció humana del món, Parmènides hauria de ser l'objectiu, fins i tot sabent amb Heràclit que el món canvia. La superfície de la realitat pot ser heracliteana: flux, transformació, erosió, temps, desgast, substitució. Però precisament per això l'arquitectura, en el seu esquelet, ha d'aspirar a una permanència permanent. No perquè pugui vèncer absolutament l'esdevenir, sinó perquè la seva funció més alta consisteix a introduir durada, estabilitat i presència allà on tot tendeix a passar. El món canvia; l'arquitectura respon intentant romandre. La intempèrie és el que és natural, l'estat natural de les coses: la funció de l'arquitectura és oferir-hi aixopluc en la mesura més feliç possible.

Croquis conceptual: una pell mutable sobre un esquelet concebut per romandre.

Per això, davant la fascinació contemporània pel que és temporal, convindria reivindicar una arquitectura de llarga durada. Si utilitzem formigó, pedra, acer, ceràmica o altres materials d'alt cost ecològic, hauríem d'exigir-los una vida útil extensa. Una estructura de formigó no s'hauria de pensar per a unes dècades, sinó per a segles. La sostenibilitat no consisteix només a reduir l'impacte inicial, sinó a multiplicar el temps durant el qual aquest impacte queda justificat.

Tota arquitectura desapareixerà algun dia. Però aquesta veritat no converteix en virtut la fugacitat deliberada. Al contrari: com més finit és el món, més obligació tenim de construir com si les coses haguessin de durar. La pell pot i ha de mudar cada temporada, però l'esquelet ha de deixar petjada pels segles dels segles, si pot ser.